

«Το Αμερικανικό Όνειρο κι η Χριστιανική Ηθική».

Αγραλίδη Κωνσταντίνου

Αθήνα, Μάρτιος 2007

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή	3
2. Κεφάλαιο 1 ^ο	
1.1. Η ανακάλυψη της Αμερικής	4-5
1.2. Ιδεολογικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά των αποικιοκρατών.....	6-7
3. Κεφάλαιο 2 ^ο	
2.1. Η έννοια κι η γέννηση του Καπιταλισμού.....	7-8
2.2. Σχέση Προτεσταντισμού και Καπιταλισμού κατά το Μαξ Βέμπερ..	8-9
4. Κεφάλαιο 3 ^ο	
3.1. Η αμερικανική οικονομία στη σύγχρονη εποχή.....	9-10
3.2. Πολιτιστικές, πολιτικές και θεολογικές παράμετροι της αμερικανικής κοινωνίας.....	11-12
5. Κεφάλαιο 4 ^ο	
4.1. Ορθόδοξη χριστιανική ηθική, οικονομία και πολιτική.	12-14
6. Συμπερασματικά	14
7. Βιβλιογραφία	15-16

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, η νέα γη ή ο νέος Παράδεισος όπως χαρακτηριστικά αποκαλείται, είναι ο τόπος όπου συγκεντρώνει και συμβολίζει τα ιδανικά του δυτικού κόσμου. Πρόκειται για έναν νέο λαό, με κυρίαρχες αξίες την ελευθερία, την αυτοδυναμία και την ισότητα, χαρακτηριστικά του λεγόμενου Αμερικανικού Ονείρου. Ένα όνειρο, το οποίο αμφισβητείται από πολλούς, μια κι η αμερικανική ψυχή βασανισμένη από την αδιαφορία, την απογοήτευση και τη μοναξιά καταφεύγει στην ψυχανάλυση για να βρει κάποια στήριξη. Ωστόσο το αμερικανικό έθνος γεννήθηκε κι οικοδομήθηκε πάνω σ' έναν από τους πιο σκληρούς πυρήνες της χριστιανικής παράδοσης: την αποκαλυπτική κι ιδίως τη μεσσιανική έκφρασή της.

Στην εργασία που ακολουθεί και που γίνεται στα πλαίσια των υποχρεώσεών μας έναντι του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, επιχειρείται μια πρώτη προσέγγιση του ρόλου του Χριστιανισμού στη σύγχρονη αμερικανική κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα γίνεται αναφορά στους λόγους που οδήγησαν στην ανακάλυψη της νέας ηπείρου, στα ιδεολογικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά των αποικιοκρατών, στην πολιτική και θρησκευτική τους οργάνωση καθώς και στις σχέσεις τους με τους αυτόχθονες. Ακολουθεί αναφορά στην έννοια και τη γέννηση του καπιταλισμού και στη σχέση του με τον Προτεσταντισμό σύμφωνα με το Μαξ Βέμπερ. Στη συνέχεια εντοπίζονται τα χαρακτηριστικά της σύγχρονης αμερικανικής οικονομίας καθώς οι πολιτιστικές, πολιτικές και θεολογικές παράμετροι της κοινωνία της. Τέλος εξετάζεται η σχέση της ορθόδοξης, χριστιανικής ηθικής με την οικονομία και την πολιτική και το κατά πόσο η ηθική αυτή ομοιάζει ή όχι με εκείνη της Δύσης.

Κεφάλαιο 1^ο

1.1. Η ανακάλυψη της Αμερικής.

Οι ευρωπαϊκές προσπάθειες για την εύρεση ενός νέου θαλάσσιου δρόμου προς την Ανατολή τον 15^ο αιώνα, είχαν ως αποτέλεσμα την ανακάλυψη της Αμερικής¹. Πρωταρχικός σκοπός των προσπαθειών αυτών, ήταν ο τερματισμός του μονοπωλίου των μπαχαρικών κι άλλων προϊόντων της Ανατολής, το οποίο κρατούσαν μέχρι τότε θησαυρίζοντας οι Ιταλοί κι οι Λεβαντίνοι μεσάζοντες. Ο Χριστόφορος Κολόμβος ένας άσημος Ιταλός ναυτικός, ξεκίνησε στις 3 Αυγούστου του 1492 για λογαριασμό της Ισπανίας, με τρία μικρά σκάφη επανδρωμένα με έμπειρα πληρώματα κι ικανούς αξιωματικούς αναζητώντας την Ινδία. Επτά χρόνια αργότερα ο Φλωρεντίνος Αμερίγκο Βεσπούτσι διαπίστωσε ότι η ξηρά που ο Κολόμβος θεωρούσε τμήμα της Ασίας, ήταν στην πραγματικότητα μια νέα ήπειρος.

Η πολιτική οργάνωση της νέας ηπείρου, αντικατόπτριζε το συγκεντρωτικό, απολυταρχικό καθεστώς το οποίο εφαρμοζόταν για τη διακυβέρνηση της ίδιας της Ισπανίας. Τοπικά την εξουσία ασκούσαν οι μεγάλοι γαιοκτήμονες. Οι Ισπανοί βασιλείς παραχώρησαν στους μεγάλους εξερευνητές και κατακτητές, όπως ο Κολόμβος, ο Κορτές κι ο Πιθάρο, απεριόριστες εξουσίες που τους έκαναν ουσιαστικά κυρίαρχους στις χώρες τις οποίες ανακάλυψαν ή θα ανακάλυπταν. Από τη στιγμή ωστόσο που διαπιστωνόταν η σπουδαιότητα αυτών των κατακτήσεων, οι μονάρχες περιόριζαν ή κι αφαιρούσαν ολοκληρωτικά τις παραχωρημένες εξουσίες.

Από τις αρχές ήδη της κατάκτησης, η ισπανική κυβέρνηση αντιμετώπισε το πρόβλημα του καθορισμού της συμπεριφοράς της απέναντι στους Αμερικανούς αυτόχθονες και του καθορισμού των σχέσεων που θα μπορούσαν να υπάρξουν ανάμεσα στον κατακτητή και τον κατακτημένο. Αλλά κι η Εκκλησία έβλεπε με ιδιαίτερο ενδιαφέρον το πρόβλημα των Ινδιάνων. Αν σκοτώνονταν όλοι οι Ινδιάνοι δε θα υπήρχαν πια ψυχές ειδωλολατρών για να σωθούν και το γόητρό της θα μειωνόταν. Επί πλέον η Εκκλησία υπολόγιζε στην εργασία των Ινδιάνων για την οικοδόμηση και την εξυπηρέτηση των ναών και των μοναστηριών στις Ινδίες. Για τους λόγους αυτούς, σε γενικές γραμμές, η Εκκλησία συμφώνησε και συνεργάστηκε με το στέμμα στην προσπάθειά του να προστατεύσει τους αυτόχθονες από την υπερβολική εκμετάλλευση.

Ο βασιλικός έλεγχος επάνω στη δραστηριότητα της Εκκλησίας είχε εξασφαλιστεί με τον θεσμό της βασιλικής προστασίας.

1. Βλ. Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα, «Αμερική» (τόμος 7^{ος}) 385,391-2

Ύστερα από διπλωματικές πιέσεις του βασιλιά Φερδινάνδου, ο πάπας Ιούλιος Β΄ παραχώρησε το 1508 στον Ισπανό βασιλιά το αποκλειστικό δικαίωμα να διορίζει όλους τους αξιωματούχους της Εκκλησίας, να συλλέγει τον εκκλησιαστικό φόρο της δεκάτης, να ιδρύει ναούς και μοναστήρια στην Αμερική, με σκοπό να βοηθήσει τους ιερωμένους στον προσηλυτισμό των ειδωλολατρών του Νέου Κόσμου. Από το δεύτερο ταξίδι του Κολόμβου και μετά, καθιερώθηκε η συνήθεια ένας ή περισσότεροι ιερωμένοι να συνοδεύουν κάθε αποστολή που ξεκινούσε για τις Ινδίες, με αποτέλεσμα ο αριθμός των ιερωμένων οι οποίοι έφθασαν στα κατακτημένα εδάφη να αυξηθεί σημαντικά. Οι μοναχοί οι οποίοι ήλθαν στην Αμερική στις πρώτες δεκαετίες μετά την κατάκτηση, αποτελούσαν κατά κανόνα προνομιακές ομάδες. Ήταν προϊόντα αναβίωσης του ασκητισμού και της πειθαρχίας της μεσαιωνικής Εκκλησίας, συνδύαζαν δε συχνά τον ιεραποστολικό ζήλο με μια ευαίσθητη κοινωνική συνείδηση κι αγάπη για μάθηση.

Η βαθμιαία όμως απώλεια της αίσθησης της αποστολής και της ηθικής στις τάξεις των μοναχών, συνέβαλε στη μείωση της πνευματικής κι ηθικής επιρροής τους. Αναπόφευκτα, το θέμα του υλικού πλούτου αποδυνάμωσε τους δεσμούς ανάμεσα στον κλήρο και στις μάζες των ινδιάνων. Αυτός ο αυξανόμενος υλισμός συνοδευόταν κι από μια αυξανόμενη χαλάρωση των ηθών. Οι ιεραποστολές υπήρξαν ο ένας από τους τρεις βασικούς θεσμούς – οι άλλοι δύο ήταν το πρεσβίτιο ή φρουρά κι ο πολιτικός οικισμός – που εξυπηρετούσαν τους σκοπούς της ισπανικής ιμπεριαλιστικής επέκτασης κι άμυνας στα βόρεια σύνορα.

Η Ιερά Εξέταση² έκανε την επίσημη εμφάνισή της με την ίδρυση από τον Φίλιππο τον Β΄, των δικαστηρίων της Αγίας Αποστολής στη Λίμα και το Μεξικό το 1569. Χάρη στα εξαιρετικά προνόμια, στην ανεξαρτησία από τα άλλα δικαστήρια και στον τρόπο των Ισπανών μπροστά στην κατηγορία του αιρετικού, η Ιερά Εξέταση αναδείχτηκε σε αποτελεσματικό όργανο κατάπνιξης των «επικίνδυνων σχέσεων», αδιάφορα αν ήταν θρησκευτικές, πολιτικές ή φιλοσοφικές. Βασίστηκε κυρίως σε καταδότες και πληροφοριοδότες και χρησιμοποίησε βασανιστήρια για την απόσπαση ομολογιών. Οι αυτόχθονες (Ινδιάνοι) υπάγονταν αρχικά στην αρμοδιότητα των ιεροεξεταστών, αλλά αργότερα εξαιρέθηκαν, καθώς ως νεοφώτιστοι χριστιανοί κι άτομα περιορισμένης διανοητικής ικανότητας, κατά τη γνώμη των Ισπανών, δεν μπορούσαν να έχουν απόλυτη ευθύνη για τις παρεκκλίσεις τους από την πίστη.

---

2. Πρβλ. Β. Φειδά, *Εκκλησιαστική Ιστορία* (Αθήνα: Τόμος Β΄, 1995) 458-459.

Ο πάπας Σίξτος Δ΄ ενέκρινε το 1478 την ίδρυση της ισπανικής Ιεράς Εξέτασης για τη δίωξη των Εβραίων, των Μουσουλμάνων και των αιρετικών, δέχθηκε δε να παραχωρήσει στους ισπανούς μονάρχες και το δικαίωμα του διορισμού του «μεγάλου ιεροεξεταστή». Η ισπανική Ιερά Εξέταση υπήρξε το πρότυπο για τη γενικότερη ανάπτυξή της στη Δύση κατά την περίοδο της προτεσταντικής Μεταρρύθμισης.

1.2. Ιδεολογικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά των αποικιοκρατών

Από την αρχή της εγκατάστασης των πρώτων αποίκων, η Αμερική θεωρήθηκε ως η Γη της Επαγγελίας, ο Νέος Παράδεισος, ο τόπος όπου κάθε όνειρο και κάθε επιθυμία μπορούσαν να πραγματοποιηθούν. Ότι δεν μπορούσαν να κάνουν στη Μητρόπολη οι κάτοικοι, ήταν δυνατό να επιτευχθεί στην Αμερικανική ήπειρο. Ο ατομικισμός, ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά αυτής της ιδιότυπης κοινωνίας, ήταν η βάση για την ανάπτυξή της. «Το αμερικάνικο όνειρο δεν είναι παρά η σύνοψη όλων των αναγκών που προσδιορίζουν το νέο κάτοικο, ο οποίος θα βασισθεί στην προσωπική του ικανότητα για να αποκτήσει υλικά αγαθά, να ευτυχήσει, να υπάρξει»³.

Στήριγμα των μεταναστών υπήρξε η Εκκλησία κι ιδιαιτέρως οι διάφορες προτεσταντικές ομολογίες⁴. Η δογματική αντίληψη των ομολογιών αυτών για τη σχέση του ατόμου με το Θεό, η οποία καταλήγει να είναι εντελώς ιδιωτική, είναι καθοριστική στη διαμόρφωση της συγκεκριμένης κοινωνίας. Ο άλλος είναι αφετηρία για την ατομική επιτυχία και δημοτικότητα, γίνεται αντικείμενο χρήσης για την εξυπηρέτηση ατομικών συμφερόντων. Οι σχέσεις κατ' αυτό τον τρόπο γίνονται επιφανειακές, χάνουν την ουσία τους αλλά και την ειλικρίνειά τους. Η πορεία του ατόμου είναι μοναχική και γεμάτη απόγνωση. Η πάλη της ανθρώπινης ψυχής, η οδύνη κι ο σπαραγμός της, ζωντανεύουν μέσα από το θεατρικό έργο του Τέννεση Ουίλλιαμς, ενός από τους κυριότερους εκφραστές της αμερικανικής ψυχής⁵. Ο Θεός λειτουργεί ως δυνάστης-τιμωρός και καθορίζει την πίστη, με αποτέλεσμα οι συμπεριφορές να εδραιώνονται στην καταπίεση και στο φόβο για την τιμωρία κι όχι στην ελεύθερη αποδοχή των ευθυνών της ζωής. Έτσι τα πρόσωπα κατακλύζονται από αισθήματα ενοχής κι εκδίκησης για τους υπόλοιπους ανθρώπους. Παγιδευμένοι, αδυνατούν να αντιμετωπίσουν την πραγματικότητα καταφεύγοντας στην ψευδαίσθηση ή στην αυτο-εξιδανίκευση⁶.

---

3. Βλ. Ιωσήφ Βιβιλάκη, *Για την πίστη στο έργο του Τέννεση Ουίλλιαμς* (Αθήνα: Σύναξη 51, 1994) 73

4. Πρβλ. Β. Φειδά, «Προτεσταντισμός» (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα, τόμος 61)315-327 Το άρθρο πραγματεύεται την ιστορία του προτεσταντικού κινήματος και μεταξύ άλλων αναφέρει: «Ο Προτεσταντισμός πρωτοεμφανίστηκε στην βόρεια Ευρώπη, στις αρχές του 16^{ου} αιώνα, ως αντίδραση στα δόγματα και στις λατρευτικές πρακτικές της μεσαιωνικής Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, και εξελίχθηκε σε μία από τις τρεις μεγάλες δυνάμεις του χριστιανισμού, μαζί με τον Ρωμαιοκαθολικισμό και την Ορθοδοξία. Ύστερα από μία σειρά θρησκευτικών πολέμων στην Ευρώπη, οι διάφορες μορφές του Προτεσταντισμού διαδόθηκαν σ' ολόκληρο τον κόσμο με γοργούς ρυθμούς - ιδιαίτερα τον 19^ο αιώνα. Όπου εδραιώθηκε, ο Προτεσταντισμός επηρέασε, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, την κοινωνική, οικονομική, πολιτική και πολιτιστική ζωή της συγκεκριμένης περιοχής».

5. Πρβλ. Ιωσ. Βιβιλάκη, ό.π., σ. 73

6. Πρβλ. Ιωσ. Βιβιλάκη, ό.π., σ. 81

Μετά το 1820 το αμερικανικό έθνος είχε γνωρίσει εξαιρετική ανάπτυξη. Οι συνθήκες των αμερικανικών συνόρων συνετέλεσαν στην εμφάνιση ποικίλων προτεσταντικών ομάδων, οι οποίες εξάπλωσαν σταδιακά την επιρροή τους πέρα από την Αμερική. Αν και πολλοί από τους μετανάστες ήταν Ρωμαιοκαθολικοί κι η Εκκλησία τους έγινε τελικά η μεγαλύτερη στις Η.Π.Α., ωστόσο, το πνεύμα του αμερικανικού πολιτισμού παρέμεινε αγγλοσαξονικό, φιλελεύθερο και προτεσταντικό κι η περίοδος αυτή υπήρξε μια από τις σημαντικότερες στην ιστορία του κινήματος.

Η μετανάστευση πολλών Γερμανών και Σκανδιναβών Λουθηρανών στην Αμερική συντέλεσε στην ανάδειξη της χώρας αυτής σε λουθηρανικό κέντρο ανάλογης σημασίας με τις κοιτίδες του Λουθηρανισμού στο βορειοευρωπαϊκό χώρο. Επειδή οι ηγέτες τους προέρχονταν κυρίως από ευρωπαϊκές πιετιστικές ομάδες, οι αμερικανικές Λουθηρανικές Εκκλησίες πρέσβευαν πιο συντηρητικές θεολογικές και δογματικές απόψεις από τις Εκκλησίες στη Γερμανία. Το στοιχείο της αφύπνισης διατηρήθηκε στον αμερικανικό χριστιανισμό καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και ρίζωσε στον αμερικανικό τρόπο ζωής η αντίληψη της προσωπικής χριστιανικής πίστης.

Κεφάλαιο 2^ο

2.1. Η έννοια κι η γέννηση του Καπιταλισμού

Η λέξη Καπιταλισμός⁷ προέρχεται από την λέξη capital και δηλώνει το κεφάλαιο. Με τον όρο Καπιταλισμό εννοούμε λοιπόν, τον κεφαλαιοκρατισμό και με τον όρο καπιταλιστή τον κεφαλαιοκράτη. Πρόκειται για το σύστημα που αξιοποιεί το κεφάλαιο. Υπάρχουν δύο βασικές ερμηνείες για την γένεση του Καπιταλισμού. Η μία ότι ο Καπιταλισμός είναι καρπός του Παπισμού με την φεουδαλιστική του νοοτροπία κι η άλλη ότι είναι προϊόν και γέννημα του Προτεσταντισμού με την ιδιαίτερη ηθική που έχει αναπτύξει. Κι οι δύο αυτές χριστιανικές ομολογίες (Παπισμός - Προτεσταντισμός) στο θεωρητικό και θεολογικό τους επίπεδο έχουν επηρεασθεί από τις θεωρίες του ιερού Αυγουστίνου και κυρίως από τις απόψεις του για τον απόλυτο προορισμό⁸. Πέρα από τις θεωρητικές τους ομοιότητες, τόσο ο Καπιταλισμός όσο και ο Μαρξισμός, δε διαφέρουν μεταξύ τους στο κοινωνιολογικό περιεχόμενο.

---

7. Βλ. Γ. Μπαμπινιώτη, «Καπιταλισμός», *Λεξικό της νέας Ελληνικής Γλώσσας* (Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 1998) 839

8. Πρβλ. **Ι. Βλάχου Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου, Ο Καπιταλισμός ως γέννημα της δοτικής μεταφυσικής κατά τον Max Weber (Αθήνα: 1995) 60**

Αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι βάση και των δύο είναι το κεφάλαιο, με την διαφορά ότι στο καπιταλιστικό σύστημα το κεφάλαιο ανήκει στους λίγους, ενώ στο μαρξιστικό ανήκει στο κράτος. Και στις δύο θεωρίες ο άνθρωπος είναι εξάρτημα των ιδιαιτέρων νόμων που καθορίζουν το κοινωνικό σκηνικό. Κατά τον Μαξ Βέμπερ το πνεύμα του Καπιταλισμού, όπως θα δούμε στη συνέχεια, συνδέεται ιδιαίτερα με την Προτεσταντική ηθική.

2.2. Σχέση Προτεσταντισμού και Καπιταλισμού κατά το Μαξ Βέμπερ

Ο Μαξ Βέμπερ⁹ (1864-1920) υπήρξε πανεπιστημιακός δάσκαλος κι ερευνητής, κι αυτός ο οποίος επηρέασε άμεσα τη δημιουργία της κοινωνιολογικής παράδοσης στον ευρωπαϊκό χώρο.

Καθοριστικό ρόλο στη ζωή του διαδραμάτισε η μητέρα του, της οποίας ο ασκητικός βίος με τις θρησκευτικές τάσεις και τα έντονα πνευματικά και κοινωνικά ενδιαφέροντα τον επηρέασαν βαθύτατα. Τις ίδιες καλβινιστικές παραδοχές ακολουθούσε κι η γυναίκα του Μαριάννα. Ο Τάλκοτ Πάρσονς μετέφρασε και παρουσίασε το έργο του στις Η.Π.Α. κι η επιρροή του ήταν τόσο μεγάλη, ώστε δίκαια χαρακτηρίζεται σαν ένας από τους κύριους εμπνευστές και της αμερικανικής κοινωνιολογίας.

Η γνωστή μελέτη του Βέμπερ, «Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού»¹⁰ είναι το πλέον διαφωτιστικό έργο της θεωρίας του. Κατά τον Βέμπερ το «καπιταλιστικό πνεύμα» το οποίο επικρατεί στην αμερικανική κυρίως κοινωνία είναι παράγωγο δύο παραγόντων: α) της μεταρρυθμιστικής θρησκευτικής κίνησης των Διαμαρτυρομένων της οποίας ηγήθηκαν ο Λούθηρος κι ο Καλβίνος και που επέφερε βαθμιαία τη δημιουργία μιας ηθικής στάσης απέναντι στη ζωή που χαρακτηριζόταν από ασκητισμό, σκληρή εργασία, λιτότητα, πειθαρχία, επιμέλεια και β) της πίστης των Καλβινιστών ότι η καλή τύχη, η οποία εκδηλωνόταν με κοινωνική αναγνώριση ή πλουτισμό, ήταν εκδήλωση θεϊκής εύνοιας. «Οι πιστοί των νέων θεολογικών δογμάτων είχαν κάθε λόγο να επιδιώκουν το κέρδος, διαμορφώνοντας έτσι ένα ορθολογικό σύστημα της παραγωγικής διαδικασίας, όπου κάθε λεπτό μετατρεπόταν σε εργατική δύναμη και κάθε δραχμή σε επενδυτική δυνατότητα»¹¹. Τα πράγματα όμως είχαν απρόβλεπτη τροπή την οποία ούτε επιζητούσαν, ούτε καν φαντάζονταν ότι θα προκύψει από την εκπλήρωση των χριστιανικών τους καθηκόντων. Βεβαίως ο Βέμπερ αναρωτιέται γιατί δεν εμφανίστηκε αυτού του είδους η ηθική στάση στην Κίνα ή την Ινδία;

9. Πρβλ. Ν. Τάτση, *Κοινωνιολογία* (Αθήνα: Οδυσσέας, τ. Α', 1989) 118-134
10. Πρβλ. Max Weber, *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού* (Αθήνα: Gutenberg, μτφρ Μ. Κυπραίου, 2000²)
11. Βλ. Ν. Τάτση, *ό.π.*, σ. 125

Είναι γεγονός ότι η τάση για οικονομικό κέρδος, για πρόοδο, για κατάκτηση άγνωστων πεδίων μέσω της επιστήμης και της τεχνολογίας είναι έμφυτη στον άνθρωπο. Η διαφορά είναι ότι στον δυτικό Μεσαίωνα ο Καπιταλισμός προσέλαβε μια ορθολογική οργάνωση. Πρόκειται για την επιδίωξη του κέρδους μέσα στο πλαίσιο μια μόνιμης ορθολογικά οργανωμένης καπιταλιστικής επιχείρησης με κριτήριο την αποδοτικότητα. Σ' όλο τον κόσμο και σ' όλες τις εποχές υπήρχαν μικροί ή μεγαλύτεροι έμποροι, αλλά μόνο στην Δύση αναπτύχθηκε ένας Καπιταλισμός σε τύπους, μορφές και κατευθύνσεις, που δεν εμφανίστηκαν πουθενά αλλού. Πραγματικά, στην Δύση αναπτύχθηκε μια ιδιαίτερη μορφή Καπιταλισμού, που συνίσταται στην ορθολογική καπιταλιστική οργάνωση της (τοπικά) ελεύθερης εργασίας. Η νέα τροπή και νέα θεώρηση της ζωής δεν εξαντλείται μόνο στις επιστήμες, τις τέχνες και την οικονομική οργάνωση, αλλά τη συναντούμε σε όλες τις μορφές της ζωής των ανθρώπων.

Μέσα στη σκέψη του Βέμπερ υπάρχει έντονα η αγωνία για το μέλλον του ανθρώπου, ο οποίος χτίζει τους τοίχους της δικής του φυλακής ή σύμφωνα με τη θρυλική φράση του ίδιου, το «σιδερένιο κλουβί»¹² του. Γιατί «το πνεύμα του Καπιταλισμού» ήταν η μία όψη της δυτικής κουλτούρας. Υπήρχε η επιστήμη, η τεχνολογία, η γραφειοκρατία, το κράτος, οι επαγγελματικές εξειδικεύσεις, η οργανωτική υποδομή κάθε ανθρώπινης δραστηριότητας όπου κατά ένα περίεργο τρόπο, η ουσία και το περιεχόμενο είχαν εξαφανιστεί. Οι καπιταλιστές αποζητούν το κέρδος χωρίς αίσθηση κάποιας αποστολής, οι μιλιταριστές φτιάχνουν μηχανές εξολόθρευσης κι άλλα χημικά όπλα, οι άνθρωποι των ηλεκτρονικών υπολογιστών συλλέγουν σε ξέφρενο ρυθμό πληροφορίες χωρίς όμως την αντίστοιχη παραγωγή γνώσης.

Κεφάλαιο 3^ο

3.1. Η αμερικανική οικονομία στη σύγχρονη εποχή

Οι βασικές αμερικανικές αξίες¹³ συνώνυμες με τις αξίες του Προτεσταντισμού, διαμόρφωσαν την εθνική νοοτροπία και την οικονομία των Η.Π.Α. Ο Μαξ Βέμπερ παρατηρεί ότι οι συγκεκριμένες εκδοχές έπαψαν να έχουν άμεση επίδραση στο σύγχρονο οικονομικό γίγνεσθαι¹⁴.

12. Βλ. Ν. Κοκοσαλάκη, *Η Ορθοδοξία ως πολιτισμικό Επίτευγμα και τα προβλήματα του σύγχρονου ανθρώπου Τόμος Β': Η Ορθοδοξία απέναντι σε θέματα της Εποχής μας* (Πάτρα: ΕΑΠ, 2002) 217
13. Πρβλ. Βλ. Αρχιμ. Αθ. Παραβάντσου, «Η σύγχρονη αμερικανική οικονομία και το πολιτιστικό της υπόβαθρο: Μία προσέγγιση» (Σύνταξη 86, 2003) 32
14. Πρβλ. Max Weber, *ό.π., σ.σ. 158-160*

Έχουν όμως έμμεση επίδραση, με την έννοια ότι διαμόρφωσαν αποφασιστικά το συλλογικό ασυνείδητο του αμερικανικού λαού και της κρατούσας νοοτροπίας¹⁵. Έτσι η συγκέντρωση πλούτου παρέμεινε το θεμελιώδες χαρακτηριστικό των Η.Π.Α., άλλαξε όμως η νοηματοδότησή του. Δεν γίνεται πλέον προς «δόξα του Θεού», αλλά για την επίτευξη της κοινωνικής καταξίωσης. Εξέλιξη του φαινομένου ο άκρατος καταναλωτισμός που επικρατεί σήμερα στο Δυτικό κόσμο και που δε σχετίζεται με τα θεμελιώδη δόγματα του καλβινισμού περί συσσώρευσης πλούτου κι αποφυγής των απολαύσεων της ζωής.

Τις φονταμενταλιστικές προτεσταντικές απόψεις κλήθηκε να προασπίσει η λεγόμενη «νέα χριστιανική δεξιά» (New Christian Right) με την επάνοδο της στην εξουσία μέσω του Τζώρτζ Μπους. Βεβαίως υπάρχουν κι οι πολιτικές εκείνες δυνάμεις, οι οποίες εκφράζουν την αντίθεσή τους στις παραδοσιακές προτεσταντικές αξίες. Η «χριστιανική δεξιά» με βασικούς άξονες την ελεύθερη οικονομία και την ιδιωτική επιχείρηση αποδέχεται ακόμα και τη χρήση στρατιωτικής ισχύος για την ανατροπή ολοκληρωτικών καθεστώτων, με το επιχείρημα ότι έτσι θα διαδοθεί καλύτερα το Ευαγγέλιο¹⁶. Στα ίδια πλαίσια εντάσσεται και η παγκόσμια αμερικανική εκστρατεία κατά την τρομοκρατίας.

Από τις ελάχιστες αυτές επισημάνσεις, υπογραμμίζουμε τη «χρησιμοποίηση» της θρησκείας για την καθιέρωση των πολιτικών βλέψεων των εκάστοτε πλανηταρχών. Μια Pax Americana¹⁷ ανάλογη της Pax Romana του ρωμαϊκού κράτους αναδύεται και εξαπλώνεται ραγδαία. Το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, καθόλου νέο στην ανθρώπινη ιστορία, ξεκινά ακριβώς από την Αμερική του κεφαλαίου, του ατομισμού και της ψυχικής αλλοτρίωσης. Πρόκειται για έναν ιδεολογικο-οικονομικό συγκρητισμό ανάλογο του διαθηρησκευτικού συγκρητισμού. Έτσι παρατηρείται σήμερα οι 200 πλουσιότεροι άνθρωποι στον κόσμο να έχουν περιουσία ίση με το εισόδημα του 41% των ανθρώπων του πλανήτη κι η αναλογία μεταξύ πλουσίων χωρών, ενώ το 18^ο αιώνα ήταν 1 προς 3, τώρα είναι 1 προς 77, εν ονόματι μάλιστα μιας ατομικής ελευθερίας¹⁸.

---

15. Πρβλ. Ιεροθέου Βλάχου Μητρ. Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου, «*Η ιδεολογία της παγκοσμιοποίησης και της αντιπαγκοσμιοποίησης*», (Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 5-8-2001 στην ιστοσελίδα www.vic.com)

16. Πρβλ. Αθ. Παραβάντσου, *ό.π., σ 34-35*

17. Πρβλ. Σ. Δεσπότη, «*Η Ορθοδοξία στον 21^ο αιώνα*», σημειώσεις παραδόσεων στην ενότητα ΟΡΘ 51 (Αθήνα: ΕΑΠ, 2005)
18. Βλ. Ιερ. Βλάχου, ό.π.

3.2. Πολιτιστικές, πολιτικές και θεολογικές παράμετροι της αμερικανικής κοινωνίας

Στην Αμερική σήμερα δεν υπάρχει μία «επίσημη» Εκκλησία¹⁹. Η ελευθερία της θρησκευτικής έκφρασης είναι συνταγματικά κατοχυρωμένη. Έρευνες έχουν δείξει ότι 95% των Αμερικανών λένε ότι πιστεύουν στο Θεό²⁰. «Η Αμερική έχει ένα πολύ υψηλότερο επίπεδο θρησκευτικότητας από εκείνο των περισσότερων ευρωπαϊκών κοινωνιών»²¹. Σε κάθε αμερικανικό νόμισμα υπάρχει η φράση «Έχουμε εμπιστοσύνη στον Θεό», μια υπόμνηση της δύναμης της θρησκείας στις Η.Π.Α²². Με τέτοια συντριπτικά δεδομένα είναι επόμενο ότι ένας πολύ μεγάλος αριθμός πολιτικών κάνουν την προεκλογική τους εκστρατεία λαμβάνοντας υπόψη ότι ζουν σε χριστιανική χώρα. Υπάρχουν κινήσεις πολιτικές που στηρίζονται ακριβώς σ' αυτό το έντονο θρησκευτικό αίσθημα του λαού και μάλιστα διαθέτουν σημαντικούς οικονομικούς πόρους έτσι ώστε να μπορούν να ασκούν πιέσεις, να χρηματοδοτούν διαφημίσεις και να επηρεάζουν άμεσα τις πολιτικές αποφάσεις. Οι κυριότεροι υποψήφιοι για την προεδρία διακηρύττουν την προσωπική τους δέσμευση υπέρ της πίστης²³.

Παρά τα δημοσκοπικά στοιχεία, ωστόσο, υπάρχει έντονη η απορία ανάμεσα σε επιστήμονες, κληρικούς, δικαστικούς, δημοσιογραφικούς κι άλλους κύκλους για το αν η σύγχρονη Αμερική είναι κοσμική ή χριστιανική χώρα. Η πτώση των ηθικών αξιών κι η ασάφεια στη διάκριση του καλού και του κακού είναι χαρακτηριστική. Οι ίδιοι οι αμερικανοί ερευνητές αποδίδουν το γεγονός εν μέρει στον ατομικισμό που υπάρχει εγγενής στον Προτεσταντισμό και στο Διαφωτισμό. Ποιο είδος Χριστιανισμού ζει τελικά στις καρδιές και στο μυαλό των περισσότερων σύγχρονων Αμερικανών; Ο Χριστιανισμός απορροφά πάντα στοιχεία από τον πολιτισμό μέσα στον οποίο αναπτύσσεται κι εξελίσσεται. Η Δυτική Εκκλησία εξαιτίας ποικίλων ιστορικών, γλωσσικών κι άλλων παραγόντων, διαμερίστηκε σε πλήθος αιρετικών ομολογιών και πραγματώνεται σήμερα ως ένας ιδιότυπος χριστιανισμός, ο οποίος έχει πλήρως αποκοπεί από τις ρίζες του και τις αρχικές του καταβολές.

---

19. Πρβλ. Άντονι Γκίντενς, «*Η θρησκεία στις ΗΠΑ*» (Σύναξη 86, 2003) 5-8

20. Βλ. Τόμας Κ. Ρήβς, «*Μία Αμερική όχι και τόσο χριστιανική*» (Σύναξη 86, μτφρ. Απ. Αποστολίδης, 2003) 9-24

21. Πρβλ. Άντ. Γκίντενς, ό.π., σ. 6

22. Πρβλ. Δ. Αρκάδα, *Το Αμερικανικό Όνειρο*, 9 (2000) 92

23. Βλ. Τόμας Ρήβς, ό.π., σ. 13 Ο Τζωρτζ Μπους, ο πρεσβύτερος, σ' ένα συνέδριο είπε: «Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω επειδή βοηθάτε την Αμερική να είναι το φως του κόσμου, όπως διέταξε ο Χριστός... Κανείς δεν μπορεί να είναι Πρόεδρος της Αμερικής, χωρίς να πιστεύει στον Θεό, χωρίς να πιστεύει στην Προσευχή». Σε συνέντευξη ο Μπιλ Κλίντον δήλωσε: «Αν δεν πίστευα στον Θεό, αν δεν ήμουν, όπως πιστεύω,... Χριστιανός, αν, σε τελευταία ανάλυση δεν πίστευα στην τελειότητα της ζωής μετά το θάνατο, τότε η ζωή μου θα ήταν πάρα πολύ διαφορετική».

Οι προαναφερθείσες δημοσκοπήσεις κάνουν φανερό ότι η πίστη στο Θεό είναι μια ιδιωτική υπόθεση. Ο εκκλησιασμός δεν θεωρείται απαραίτητος αλλά ούτε κι η συμμετοχή στα υπόλοιπα μυστήρια. Στις δύσκολες αποφάσεις ηθικής φύσης, βασικό λόγο έχει η συνείδηση κι όχι ο λόγος της Γραφής, ο λόγος του Θεού. Άλλωστε από τις δημοσκοπήσεις προκύπτει ότι ελάχιστα γνωρίζουν οι πιστοί ποιο είναι το περιεχόμενο της Γραφής. Λαμβάνει επομένως η πίστη τον ρόλο της κοινωνικής ένταξης και τακτοποίησης του ατόμου σε μια κοινωνία, η οποία «πρέπει» να ανήκει κάπου.

Η παρακμή της σύγχρονης αμερικανικής κοινωνίας αποδεικνύει εξάλλου ότι η θρησκευτικότητα που παρουσιάζονται να έχουν οι Αμερικανοί είναι μάλλον επιφανειακή. Η βία, οι σκοτωμοί, η αδιαφορία, η έλλειψη ενσυναίσθησης, η αύξηση των εκτρώσεων, η χρήση ναρκωτικών, η απελπισία κι η ανασφάλεια επικρατούν παντού κι αυτό δεν είναι τυχαίο. Κυνηγώντας την εκπλήρωση του Αμερικανικού Ονείρου οι άνθρωποι σπαταλούν όλη τη δύναμη της ψυχής τους, αιχμάλωτοι στο παιχνίδι της εξουσίας, του χρήματος, της κοινωνικής ανέλιξης και της ευτυχίας. Πρακτικά ο Χριστιανισμός στην Αμερική αποτελεί το απαραίτητο «αξεσουάρ» για μια καθωσπρέπει έξοδο στη ζωή και στην πολιτική. Άλλωστε δεν αποτελεί κάτι ιδιαίτερο όπως ταπείνωση, αυτοθυσία, αγάπη για το Θεό και το συνάνθρωπο. Γίνεται κάποιου είδους επιλογή των στοιχείων εκείνων του Χριστιανισμού τα οποία είναι επιθυμητά και «καθησυχάζουν» τη συνείδηση. Η ανησυχία πάντως των ευαίσθητοποιημένων ανθρώπων είναι έκδηλη²⁴.

Κεφάλαιο 4^ο

4.1. Ορθόδοξη χριστιανική ηθική, οικονομία και πολιτική

Η σχέση της Ορθοδοξίας με την οικονομία²⁵ και την πολιτική²⁶ είναι διαφορετική από εκείνη της Δυτικής Εκκλησίας. Η ορθόδοξη θεολογία, όπως προκύπτει μέσα από τα βιβλικά και τα πατερικά κείμενα δεν τηρεί αρνητική στάση έναντι της οικονομίας και του πλούτου αρκεί να γίνεται σωστή χρήση, δηλαδή να αποβαίνει στη σωτηρία του ανθρώπου. Από την άλλη η Ορθοδοξία από τη φύση της δεν είναι πολιτική θρησκεία, αφού αποδίδει «τα του Καίσαρος τω Καίσαρι».

24. Πρβλ. Τόμας Ρήβς, *ό.π.*, 20-23

25. Πρβλ. Ν. Κοκοσαλάκη, *Η Ορθοδοξία ως πολιτισμικό Επίτευγμα και τα προβλήματα του σύγχρονου ανθρώπου, Τόμος Β': Η Ορθοδοξία απέναντι σε θέματα της Εποχής μας* (Πάτρα: ΕΑΠ, 2002) 213-261

26. Πρβλ. Ν. Κοκοσαλάκη, *ό.π.*, σ.σ. 165-212

Η Ορθοδοξία διακρίνεται για την οικουμενικότητά της και την ουσιαστική συμβολή της στην έννοια του προσώπου. Μια βασική διαφορά Προτεσταντισμού κι Ορθοδοξίας έγκειται στην αντίληψη γύρω από τη σχέση Θεού κι ανθρώπου. Σε αντίθεση με την αυγουστινιανή παράδοση, οι Πατέρες της Εκκλησίας μίλησαν για τη δυνατότητα του ανθρώπου να μοιράζεται την αθανασία του Θεού και να συνδημιουργεί. Στην πατερική θεολογία δεν υπάρχει θέμα κληρονομικής ενοχής που μεταδόθηκε στην ανθρώπινη φυλή μέσα από το αμάρτημα του Αδάμ²⁷. Αυτό που κληρονομήθηκε στην ανθρωπότητα είναι η υποδούλωση στο θάνατο και στη φθορά.

Ο Καπιταλισμός γέννημα των θρησκευτικών και κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών της συγκεκριμένης δυτικής κοινωνίας του 16^{ου} αιώνα βρίσκεται σε πλήρη διαλεκτική αντίθεση με τον ορθόδοξο τρόπο ζωής²⁸. Η θεωρία του απόλυτου προορισμού στενά συνδεδεμένη με το πνεύμα του Καπιταλισμού, καταστρατηγεί την ελευθερία την οποία έδωσε ο Θεός στον άνθρωπο. Στην ίδια συνάφεια κι η εργασία δεν έχει σχέση με την θεία πρόνοια ή κάποια θεία εντολή. Δεν είναι αυτοσκοπός, αλλά μπορεί να λειτουργήσει σωτηριολογικά. Κατά αυτόν τον τρόπο, η ορθοδοξία ούτε λατρεύει, ούτε απορρίπτει τον πλούτο και τα υλικά αγαθά. Καταδικάζει τον ευδαιμονισμό και πασχίζει να υπερβεί τη φθορά ακόμα και το θάνατο.

Στην Παλαιά Διαθήκη είναι αποδεκτή η ατομική ιδιοκτησία. Στις Δέκα Εντολές συναντάμε: «ου κλέψεις, ουκ επιθυμήσεις την οικίαν του πλησίον ούτε τον αγρόν αυτού»²⁹. Η εργασία ανατίθεται από τον ίδιο το Θεό στους Πρωτόπλαστους : «έθετο εν των παραδείσω... εργάζεσθαι αυτό και φυλάττειν»³⁰. Κι ενώ η εργασία ευλογείται, η οκνηρία θεωρείται πηγή φτώχειας και δυστυχίας. Η κοινωνική αδικία κι ανισότητα στηλιτεύεται στα κείμενα των προφητών. Το κήρυγμά τους στρεφόταν ενάντια στην εκμετάλλευση των φτωχών κι αδυνάτων από τους πλούσιους και δυνατούς κι ο ίδιος ο Ιησούς αποδοκίμασε τους Γραμματείς και τους Φαρισαίους καθώς και την υποκριτική ευσέβειά τους, τονίζοντας ότι δε θα γίνουν μέλη της βασιλείας του Θεού.

Στην Καινή Διαθήκη βασικό μέλημα είναι η σωτηρία της ψυχής του ανθρώπου και κατά συνέπεια, κάθε τι το υλικό έχει δευτερεύουσα σημασία. Η ίδια η ζωή του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού πολύ απέχει από μια ζωή τακτοποιημένη κι αποκατεστημένη επαγγελματικά, οικονομικά και κοινωνικά. Η πνευματική ζωή θεωρείται υψηλότερη της βιοτικής μέριμνας κι η ιεράρχηση των αξιών από τον άνθρωπο θεωρείται απαραίτητη προκειμένου να πλησιάσει τον Θεό. Η λατρεία του χρήματος είναι ειδωλολατρία³¹ κι υπάρχουν πολλές παραβολές στην Καινή Διαθήκη στις οποίες επισημαίνεται η αντίρρηση στην αδικία και την εκμετάλλευση των φτωχών³².

---

27. Πρβλ. Ιωαν. Μάγιεντορφ (*Σύναξη* 51, 1994) 10

28. Πρβλ. Ι. Βλάχου Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου, *Ο Καπιταλισμός ως γέννημα της δυτικής μεταφυσικής κατά τον Max Weber* (Αθήνα: 1995) 62
29. Βλ. Έξ. 20, 14-18, Δευτ. 5, 19-21
30. Βλ. Γεν. 2, 15
31. Βλ. *Επί του όρους ομιλία*, Ματθ. 5-8 και Α' Τιμ. 6, 10
32. Πρβλ. Λουκ. 16, 19-31, Ματθ. 19, 16-26, Μαρκ. 10, 13-16

Οι Πατέρες της Εκκλησίας επιμένουν ότι ο άνθρωπος είναι «οικονόμος» του Θεού και διαχειριστής των υλικών αγαθών, των οποίων απόλυτος ιδιοκτήτης είναι ο Θεός³³. Ο πλούτος κι η ιδιοκτησία είναι θεμιτά μέσα σε πλαίσια χριστιανικής αλληλεγγύης κι εφόσον χρησιμοποιούνται υπέρ της σωτηρίας του ανθρώπου.

Η Ορθοδοξία με μια παράδοση η οποία υπερβαίνει πρόσωπα, κοινωνίες, κράτη, έθνη, σύνορα και διακρίσεις πάσης φύσεως, έχει να αντιπροτείνει στη ροπή της δυτικής κοινωνίας προς τον Καπιταλισμό και την παγκοσμιοποίηση, την επανακατάφαση του ανθρωπίνου προσώπου και την προσέγγιση των βιβλικών και πατερικών κειμένων μέσα στο φως της Μίας, Αγίας, Καθολικής κι Αποστολικής Εκκλησίας.

Συμπερασματικά

Κάτω από την σημαία του δολαρίου με την επιγραφή «In God we trust», χιλιάδες άνθρωποι αναζητούν την ταυτότητά τους, είτε αυτή είναι θρησκευτική, είτε εθνική, είτε προσωπική. Εμπιστεύονται όμως το Θεό ή το χρήμα περισσότερο; Και γίνεται άραγε να είναι κανείς δούλος δύο αφεντικών; Σ' αυτά τα αδιέξοδα οδήγησε η απομάκρυνση από την ορθόδοξη διδασκαλία κι η πνευματική, διανοητική και γλωσσική αποξένωση από την ερμηνεία των Ελλήνων Πατέρων. Στο όνομα του Θεού πραγματοποιούνται εγκλήματα ή στην καλύτερη περίπτωση νομιμοποιούνται απάνθρωπες τακτικές κι αυτό δεν είναι αποκλειστική ευθύνη της δυτικής μόνο σκέψης.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία περιχαρακώθηκε προκειμένου να αντιμετωπίσει τα ιστορικά γεγονότα και να διασώσει την πίστη και την αυθεντία της, με αποτέλεσμα να θεωρείται ο φτωχός συγγενής του παγκοσμιοποιημένου πλανήτη μας. Η λατρευτική ζωή της χαρακτηρίστηκε ως μυστικιστική κι εξωπραγματική, όμως δεν είναι όμως λίγοι εκείνοι οι οποίοι αν και μεγαλωμένοι στη Δύση ανακαλύπτουν την Ορθοδοξία κι ασπάζονται τα δόγματά της φωτίζοντας κι εμάς τους κατ' όνομα χριστιανούς ορθόδοξους. Η κατάσταση στην Αμερική με όλα τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοί της θα μπορούσε να χαρακτηριστεί λυπηρή. Όμως το ίδιο λυπηρή είναι κι η προσπάθειά μας να μιμηθούμε συνήθειες ξένες προς την θρησκευτική μας παράδοση, τα βιώματα της Ορθοδοξίας και της αλήθειας του Θεού.

-
33. Πρβλ. Γρηγορίου Ναζιανζηνού, *Περί φιλοπτωχίας* (ΒΕΠ 1956, τόμος 59) 75
Μέγα Βασίλειου, *Περί Πλούτου και Πενίας* (Λόγος Ε΄ , ΒΕΠ, τόμος 57), *Καθελώ μου τας αποθήκας και μείζονας οικοδομήσω* (ΒΕΠ, τόμος 54)

Βιβλιογραφία

Πηγές

1. Αγία Γραφή, *Παλαιά και Καινή Διαθήκη* (Αθήνα: Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, μτφρ από τα πρωτότυπα κείμενα, 1997)
2. Καινή Διαθήκη, "*Novum Testamentum Graece*" (Γερμανία: 26^η κριτική έκδοση των Nestle-Aland, 1988)
3. Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Περί φιλοπτωχίας* (Β.Ε.Π. 1956, τόμος 59)
4. Μέγας Βασίλειος, *Περί Πλούτου και Πενίας* (Λόγος Ε΄, Β.Ε.Π., τόμος 57), *Καθελώ μου τας αποθήκας και μείζονας οικοδομήσω* (Β.Ε.Π., τόμος 54)

Βιβλία - Εγχειρίδια - Άρθρα

5. Αρκάδας Δ., «Το Αμερικανικό Όνειρο», *God and Religion*, 9 (2000)
6. Βιβιλάκης Ι., *Για την πίστη στο έργο του Τέννεση Ουίλλιαμς* (Σύναξη 51, 1994)
7. Βλάχος Ιεροθέος Μητροπολίτης Ναυπάκτου κι Άγιος Βλάσιος, *Ο Καπιταλισμός ως γέννημα της δυτικής μεταφυσικής κατά τον Max Weber*, (Αθήνα: 1995)
8. Βλάχος Ιεροθέος Μητροπολίτης Ναυπάκτου κι Άγιος Βλάσιος, *Η ιδεολογία της παγκοσμιοποίησης και της αντιπαγκοσμιοποίησης*, (Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 5-8-2001 στην ιστοσελίδα www.vic.com)
9. Γκίντενς Α. (Anthony Giddens), «*Η θρησκεία στις ΗΠΑ*» (Σύναξη 86, 2003)
10. Δεσπότης Σ., «*Η Ορθοδοξία στον 21^ο αιώνα*», σημειώσεις παραδόσεων στην ενότητα ΟΡΘ 51 (Αθήνα:ΕΑΠ, 2005)

11. **Εγκυκλοπαίδεια: Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα, τόμος 7^{ος} και 61^{ος}**
12. **Κοκοσαλάκης Ν., Η Ορθοδοξία ως πολιτισμικό Επίτευγμα και τα προβλήματα του σύγχρονου ανθρώπου, Τόμος Β': Η Ορθοδοξία απέναντι σε θέματα της Εποχής μας (Πάτρα: ΕΑ Π, 2002)**
13. **Μάγιεντορφ π. Ι., «Η σημασία της Μεταρρύθμισης στην ιστορία της Χριστιανοσύνης» (Σύναξη 51, μτφρ. Απ. Αποστολίδης, 1994)**
14. **Μπαμπινιώτης Γ., Λεξικό της νέας Ελληνικής Γλώσσας (Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 1998)**
15. **Παραβάντσος Αθ. Αρχιμ., Η σύγχρονη αμερικανική οικονομία και το πολιτιστικό της υπόβαθρο: Μία προσέγγιση (Σύναξη 86, 2003)**
16. **Ρήβς Τ. (Thomas C. Reeves), Μία Αμερική όχι και τόσο χριστιανική (Σύναξη 86, μτφρ. Απ. Αποστολίδης, 2003)**
17. **Τάτσης Ν., Κοινωνιολογία, τ. Α' (Αθήνα: Οδυσσέας, 1989)**
18. **Φειδάς Β., Εκκλησιαστική Ιστορία, τ. Α', (Αθήνα: 1995) κι Εκκλησιαστική Ιστορία, τ. Β' (Αθήνα: 1995)**
19. **Weber Max, Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού, (Αθήνα: Gutenberg, μτφρ Μ. Κυπριαός, 2000²)**